# KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI HUQUQIY HIMOYASINI AXBOROT MAKONIDA TA'MINLASH MEXANIZMLARI

# MECHANISMS FOR ENSURING THE LEGAL PROTECTION OF SMALL BUSINESSES AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP ENTITIES IN THE INFORMATION SPACE

**Mualliflar:** Hasanov Bahodir Akramovich [1], Akramov Abdulla Bahodir og‘li [2], Hasanova Sadoqat Bahodir qizi [3]
**Affiliyatsiya:** Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori, iqtisodiyot fanlari doktori [1], Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti [3]
**DOI:** https://doi.org/10.5281/zenodo.23530511

## ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining axborot makonidagi huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish mexanizmlari tadqiq etiladi. Tadbirkorlarga axborot makonida tahdid soluvchi omillar – ishchanlik obro‘siga putur yetkazuvchi yolg‘on axborot, kiberjinoyatlar, tijorat siri va shaxsga doir ma'lumotlarning sizib chiqishi hamda intellektual mulk huquqlarining buzilishi tasniflanadi. Fuqarolik, ma'muriy va jinoyat qonunchiligi normalari, “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi, “Shaxsga doir ma'lumotlar to‘g‘risida”gi qonunlar hamda Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha vakil instituti faoliyati tahlil qilinadi. Himoya mexanizmlari sud, sudgacha, institutsional va o‘z-o‘zini himoya qilish shakllariga ajratilib, ularning samaradorligini oshirishga doir takliflar ilgari suriladi.

**Kalit so‘zlar:** kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, axborot makoni, ishchanlik obro‘si, kiberxavfsizlik, tijorat siri, shaxsga doir ma'lumotlar, biznes-ombudsman, huquqiy himoya mexanizmi

## ABSTRACT

This article examines the mechanisms for protecting the rights and legitimate interests of small businesses and private entrepreneurship entities in the information space in the context of the digital economy. It classifies the factors that threaten entrepreneurs in the information space: false information damaging business reputation, cybercrime, leaks of trade secrets and personal data, and infringements of intellectual property rights. The provisions of civil, administrative and criminal legislation, the laws “On Cybersecurity” and “On Personal Data”, and the activities of the Business Ombudsman institution are analyzed. Protection mechanisms are divided into judicial, pre-trial, institutional and self-protection forms, and proposals are put forward to enhance their effectiveness.

**Keywords:** small business, private entrepreneurship, information space, business reputation, cybersecurity, trade secret, personal data, business ombudsman, legal protection mechanism

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini tubdan o‘zgartirdi. Bugungi kunda tadbirkor mahsulotini ijtimoiy tarmoqlar va marketpleyslar orqali sotadi, mijozlar bilan messenjerlar orqali muloqot qiladi, to‘lovlarni elektron tizimlar orqali qabul qiladi. Natijada tadbirkorlik faoliyatining muhim qismi axborot makoniga ko‘chdi. Bu jarayonni “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi [11] doirasida amalga oshirilayotgan raqamlashtirish siyosati ham jadallashtirmoqda. Biroq bu jarayon yangi xavf-xatarlarni ham vujudga keltirdi: bir necha soat ichida tarqalgan yolg‘on sharh yoki qora PR kampaniyasi kichik korxonaning yillar davomida shakllangan obro‘siga putur yetkazishi, kiberhujum esa uning moliyaviy resurslari va mijozlar bazasidan mahrum qilishi mumkin. Yirik kompaniyalardan farqli ravishda kichik biznes subyektlari odatda yuridik xizmat va axborot xavfsizligi bo‘linmalariga ega emas, shu sababli ular axborot makonidagi tahdidlar oldida eng zaif toifa hisoblanadi.

Mazkur muammoning dolzarbligi rasmiy statistik ma'lumotlarda ham aks etadi. Ichki ishlar organlari ma'lumotlariga ko‘ra, so‘nggi besh yilda mamlakatda kiberjinoyatlar soni 11 barobar oshib, 62 mingdan ortiqni tashkil etgan, 2025-yilning birinchi yarmida esa ular sodir etilgan barcha jinoyatlarning 42 foizini tashkil etgan [15]. Bunday sharoitda tadbirkorlik subyektlarining axborot makonidagi huquqiy himoyasini ta'minlash mexanizmlarini ilmiy asosda tadqiq etish huquqshunoslik fanining dolzarb vazifalaridan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi xususiy mulk daxlsizligi, tadbirkorlik faoliyati erkinligi va har kimning axborot olish va tarqatish huquqini kafolatlaydi [1]. Tadbirkorlik subyektlari huquqlarini himoya qilishning institutsional asosi O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 29-avgustdagi O‘RQ-440-son Qonuni [3] bilan yaratilgan Prezident huzuridagi Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha vakil (biznes-ombudsman) institutidir. 2024-yil 15-avgustda Senat tomonidan ma'qullangan Tadbirkorlik kodeksi esa 100 dan ortiq qonunchilik hujjati, jumladan, “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunni yagona tizimga birlashtirib, davlat nazoratini biznes-ombudsman bilan muvofiqlashtirish talabini mustahkamladi [2; 16].

Axborot makonidagi munosabatlarni tartibga soluvchi maxsus qonunchilik ham shakllangan. “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi 2022-yil 15-apreldagi O‘RQ-764-son Qonun [4] kiberxavfsizlik obyektlari va subyektlarining huquqiy maqomini, kiberhujumlarga qarshi kurash tartibini belgilaydi. “Shaxsga doir ma'lumotlar to‘g‘risida”gi 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son Qonun [5] tadbirkorlarga mijozlar ma'lumotlarini himoya qilish majburiyatini yuklaydi. “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi Qonun [6] va “Tijorat siri to‘g‘risida”gi Qonun [7] esa onlayn savdo va konfidensial axborot bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga soladi.

Ilmiy adabiyotlarda axborot makonidagi huquqiy himoya masalalari turli jihatlardan oʻrganilgan. I.L. Bachilo axborot huquqini mustaqil huquq sohasi sifatida asoslab, axborot munosabatlari subyektlarining huquqlarini himoya qilish tizimli yondashuvni talab etishini koʻrsatadi [12]. I.M. Rassolov esa axborot huquqi subyektlari qatorida tijorat tashkilotlarini ajratib, ularning konfidensial axborot va ishchanlik obroʻsi bilan bogʻliq huquqlarini alohida himoya obyekti sifatida koʻradi [14]. L. Lessig kibermakonda xulq-atvor faqat huquq normalari bilan emas, balki bozor, ijtimoiy normalar va dasturiy kod orqali ham tartibga solinishini ta'kidlaydi [13]. Bizningcha, ushbu yondashuv tadbirkorlarni himoya qilishda davlat-huquqiy vositalar bilan bir qatorda texnik va oʻz-oʻzini himoya qilish vositalarini ham hisobga olish zarurligini asoslaydi.

Tadqiqot natijasida kichik biznes subyektlariga axborot makonida tahdid soluvchi asosiy omillar va ularga qarshi qoʻllaniladigan huquqiy vositalar aniqlandi (1-jadval).

*1-jadval*

**Kichik biznes subyektlariga axborot makonidagi tahdidlar va huquqiy himoya vositalari**

| Tahdid turi | Namoyon boʻlish shakllari | Qoʻllaniladigan huquqiy vositalar |
|---|---|---|
| Ishchanlik obroʻsiga tajovuz | Yolgʻon sharh va baholar, qora PR, raqobatchilar tomonidan diskreditatsiya | Fuqarolik kodeksining 100-moddasi (raddiya, zararni undirish); raqobat qonunchiligi (insofsiz raqobat); JKning 139-moddasi (tuhmat) |
| Kiberjinoyatlar | Fishing, toʻlov tizimlaridagi firibgarlik, hisobni egallab olish, DDoS-hujum | “Kiberxavfsizlik toʻgʻrisida”gi Qonun; JKning axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlar boʻyicha moddalari |
| Ma'lumotlarning sizib chiqishi | Tijorat siri, mijozlar bazasi va shaxsga doir ma'lumotlarning noqonuniy tarqatilishi | “Tijorat siri toʻgʻrisida”gi va “Shaxsga doir ma'lumotlar toʻgʻrisida”gi qonunlar; zararni undirish |
| Intellektual mulk huquqlarining buzilishi | Tovar belgisi va kontentdan ruxsatsiz foydalanish, soxta onlayn doʻkonlar | Intellektual mulk toʻgʻrisidagi qonunchilik; marketpleys va platformalarga shikoyat |
| Davlat organlarining noqonuniy harakatlari | Asossiz cheklovlar, axborotni noqonuniy talab qilish yoki oshkor etish | Biznes-ombudsmanga murojaat; ma'muriy sudga shikoyat |

Jadvaldan koʻrinadiki, axborot makonidagi tahdidlar koʻp hollarda bir vaqtning oʻzida bir nechta huquq sohasiga taalluqli boʻladi. Masalan, raqobatchi tomonidan uyushtirilgan qora PR kampaniyasi fuqarolik-huquqiy (ishchanlik obroʻsini himoya qilish), raqobat huquqi (insofsiz raqobat) va jinoyat-huquqiy (tuhmat) jihatdan baholanishi mumkin [8; 9; 10]. Bu esa tadbirkordan oʻz huquqlarini himoya qilish uchun samarali yoʻlni tanlash boʻyicha yuridik bilim talab qiladi.

Fuqarolik kodeksining 100-moddasi yuridik shaxslarga o‘z ishchanlik obro‘sini sharmanda qiluvchi ma'lumotlarga sud orqali raddiya berilishini talab qilish va yetkazilgan zararni undirish huquqini beradi [8]. Biroq axborot makonida bu normani qo‘llash bir qator amaliy qiyinchiliklarga duch keladi: yolg‘on axborot anonim akkauntlar orqali yoki xorijiy platformalarda tarqatiladi, javobgar shaxsni aniqlash murakkab bo‘ladi, sud jarayoni esa axborotning tarqalish tezligidan ancha orqada qoladi. Natijada sud qarori chiqqan paytga kelib obro‘ga yetkazilgan zarar amalda qaytarib bo‘lmaydigan holga keladi.

Tadbirkorlik subyektlarining axborot makonidagi huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini amalga oshirish shakli va subyektiga ko‘ra to‘rt guruhga ajratish maqsadga muvofiq (2-jadval).

*2-jadval*

**Tadbirkorlik subyektlarining axborot makonidagi huquqlarini himoya qilish mexanizmlari**

| Mexanizm turi | Amalga oshiruvchi subyekt | Asosiy vositalar | Afzalligi va cheklovi |
|---|---|---|---|
| Sud orqali himoya | Iqtisodiy, fuqarolik va ma'muriy sudlar | Raddiya, zararni undirish, axborotni o‘chirish majburiyati | Majburiy ijro kuchi; uzoq muddat va xarajat |
| Sudgacha himoya | Platformalar, marketpleyslar, nizolarni hal etish xizmatlari | Shikoyat, kontentni olib tashlash, mediatsiya | Tezkorlik; xorijiy platformalarda ijro kafolati yo‘q |
| Institutsional himoya | Biznes-ombudsman, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, raqobat organi | Taqdimnoma, tekshiruv, jinoyat ishi qo‘zg‘atish | Davlat resurslari; murojaat qilish tajribasi past |
| O‘z-o‘zini himoya qilish | Tadbirkorning o‘zi | Axborot xavfsizligi choralari, tijorat sirini rasmiylashtirish, kommunikatsiya strategiyasi | Profilaktik ta'sir; malaka va mablag‘ talab qiladi |

Ushbu mexanizmlar alohida emas, balki o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llanilgandagina samarali bo‘ladi. Masalan, mijozlar ma'lumotlarining sizib chiqishi holatida tadbirkor avval texnik choralar bilan zararni cheklashi, so‘ngra huquqni muhofaza qiluvchi organlarga murojaat qilishi va zarur hollarda sud orqali zararni undirishi lozim. Biroq amaliyotda kichik biznes subyektlari ko‘pincha himoya vositalaridan foydalanmaydi. Buning sabablari sifatida huquqiy savodxonlikning pastligi, sud xarajatlari, jarayonlarning uzoq davom etishi va kichik zararlar uchun murojaat qilishning iqtisodiy jihatdan o‘zini oqlamasligini ko‘rsatish mumkin.

Tahlil natijasida tadbirkorlarni axborot makonida himoya qilish tizimidagi quyidagi muammolar aniqlandi. Birinchidan, internetda tarqatilgan axborot boʻyicha nizolarni koʻrib chiqishning tezlashtirilgan tartibi mavjud emas. Ikkinchidan, xorijiy platformalarda joylashtirilgan qonunga xilof kontentni olib tashlash boʻyicha samarali xalqaro hamkorlik mexanizmi shakllanmagan. Uchinchidan, biznes-ombudsman vakolatlari asosan davlat organlari harakatlaridan himoya qilishga yoʻnaltirilgan boʻlib, xususiy shaxslar va platformalar tomonidan sodir etiladigan axborot tajovuzlari uning faoliyat doirasidan tashqarida qolmoqda. Toʻrtinchidan, kiberjinoyatlarni ochish darajasining pastligi jabrlanuvchi tadbirkorlarning huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ishonchini susaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining axborot makonidagi huquqiy himoyasi bugungi kunda bir nechta qonunchilik sohalari normalari asosida ta'minlanmoqda, biroq ular yagona tizim sifatida amal qilmayapti. Axborot makonidagi tahdidlarning tezkorligi va transchegaraviy xususiyati an'anaviy sud himoyasi vositalarining samaradorligini pasaytiradi. Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

birinchidan, internetda tarqatilgan ishchanlik obroʻsini sharmanda qiluvchi axborot boʻyicha nizolarni koʻrib chiqishning soddalashtirilgan va tezlashtirilgan sud tartibini, shu jumladan da'voni ta'minlash chorasi sifatida axborot tarqatilishini vaqtincha toʻxtatish imkoniyatini joriy etish;

ikkinchidan, biznes-ombudsman tarkibida tadbirkorlarning axborot makonidagi huquqlarini himoya qilish boʻyicha ixtisoslashgan boʻlinma tashkil etish va unga platformalar bilan muloqot qilish vakolatini berish;

uchinchidan, Oʻzbekistonda faoliyat yurituvchi yirik raqamli platformalar va marketpleyslar uchun qonunga xilof kontent yuzasidan shikoyatlarni koʻrib chiqish muddati va tartibini qonunchilikda belgilash;

toʻrtinchidan, kichik biznes subyektlari uchun axborot xavfsizligi va tijorat sirini himoya qilish boʻyicha bepul namunaviy hujjatlar, onlayn oʻquv kurslari va maslahat xizmatlarini tashkil etish;

beshinchidan, kiberjinoyatlardan jabrlangan tadbirkorlar uchun yagona onlayn murojaat platformasini yaratish va murojaatlarni koʻrib chiqish natijalari toʻgʻrisida statistik ma'lumotlarni muntazam e'lon qilish.

Mazkur takliflarning amalga oshirilishi tadbirkorlik subyektlarining axborot makonidagi huquqlarini himoya qilish tizimini yaxlit va samarali mexanizmga aylantirishga, raqamli iqtisodiyotda ishbilarmonlik muhitining xavfsizligi va ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2023. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/6445145

2. Oʻzbekiston Respublikasining Tadbirkorlik kodeksi (Senat tomonidan 2024-yil 15-avgustda ma'qullangan) // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
3. Oʻzbekiston Respublikasining 2017-yil 29-avgustdagi “Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish boʻyicha vakil toʻgʻrisida”gi OʻRQ-440-son Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/acts/-3321352
4. Oʻzbekiston Respublikasining 2022-yil 15-apreldagi “Kiberxavfsizlik toʻgʻrisida”gi OʻRQ-764-son Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-5960604
5. Oʻzbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi “Shaxsga doir ma'lumotlar toʻgʻrisida”gi OʻRQ-547-son Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
6. Oʻzbekiston Respublikasining “Elektron tijorat toʻgʻrisida”gi Qonuni (2022-yilgi yangi tahrir) // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
7. Oʻzbekiston Respublikasining 2014-yil 11-sentyabrdagi “Tijorat siri toʻgʻrisida”gi Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
8. Oʻzbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Birinchi qism. – Toshkent: Adolat, 1995. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
9. Oʻzbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 1994. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
10. Oʻzbekiston Respublikasining 2023-yil 3-iyuldagi “Raqobat toʻgʻrisida”gi Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
11. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi “«Raqamli Oʻzbekiston – 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PF-6079-son Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
12. Бачило И.Л. Информационное право. – М.: Юрайт, 2016. – 419 с.
13. Lessig L. Code: Version 2.0. – New York: Basic Books, 2006. – 410 p.
14. Рассолов И.М. Информационное право. – М.: Юрайт, 2015. – 347 с.
15. Toshkentda kiberjinoyatlar soni bir yilda 16 mingdan oshdi // Spot.uz. – 2026-yil 27-yanvar. – URL: https://www.spot.uz/oz/2026/01/27/cybercrime/
16. Senat Tadbirkorlik kodeksini ma'qulladi // Kun.uz. – 2024-yil 15-avgust. – URL: https://kun.uz/news/2024/08/15/senat-tadbirkorlik-kodeksini-maqulladi